

Jan Eichler: Mezinárodní bezpečnost v době globalizace

Portál, Praha 2009, 328 s.

Knihu Jana Eichlera *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace* (2009) s chutí přečte každý, komu není lhostejný vývoj mezinárodních vztahů po skončení studené války. Poslední dvě desetiletí přinesla i přes mezinárodní uvolnění několik válečných konfliktů, problémem začal být mezinárodní terorismus. Eichlerova kniha přináší do těchto otázek řadu cenných postřehů.

Důležitým prvkem bezpečnosti států jsou ideje, na nichž byly založeny. Například meziválečná ČSR, která prokázala svou ekonomickou i politickou životaschopnost, překonala světovou hospodářskou krizi na přelomu 20. a 30. století, nakonec zanikla, protože se zhroutily dvě základní ideje, na nichž spočívaly její základy: poválečné uspořádání Evropy na základě versaillesko-washingtonské soustavy a idea čechoslovakismu.

Různé státy mají různé prahy pro definování hrozeb. Při jejich vyhodnocování může nastat i jakýsi samoreferenční proces – hrozba ve skutečnosti ani nemusí existovat, nebo nemusí být příliš naléhavá. Stačí, aby nějaký problém byl jako hrozba prezentován. Ve všech sektorech bezpečnostní politiky se tak vyhodnocování bezpečnostních hrozeb může pohybovat mezi dvěma krajnostmi.

Tou první je sebeuspokojení, tedy neodpovědné zanedbání evidentních hrozeb. Druhou krajností je paranoia, tedy obrana proti neexistujícím nebo zveličeným hrozbám. Příkladem paranoi je Hitlerova eskalace mezinárodního napětí v předvečer druhé světové války, kdy za hrozbu pro svou zemi vydával Židy, Slovany či tehdejšího prezidenta ČSR. Příkladem sebeuspokojení neboli podcenění evidentních hrozeb bylo, když Stalin hrubě podcenil hrozbu ozbrojené agrese ze strany hitlerovského Německa.

Lze souhlasit s Eichlerem, že bezpečnost není absolutní, nýbrž relativní pojem. Je přímo úměrná vnějším hrozbám či podstupovaným rizikům. Nelze na ni pohlížet z krajních poloh. Žádný stát nemůže dosáhnout stavu absolutního zajištění své bezpečnosti. Může být zajištěn lépe nebo hůře. Relevantní otázka proto zní, kolik bezpečnosti postačuje. Nejvážnějšími vojenskými hrozbami pro země euroatlantické oblasti jsou ozbrojená agrese, šíření zbraní hromadného ničení, regionální konflikty, politické hrozby a hospodářské hrozby.

Dlouhodobě působícím objektivním faktorem bezpečnosti států je geografie – čím vzdálenější hrozba, tím méně je naléhavá a tím větší jsou možnosti, jak jí čelit. Odlehlé ostrovní státy typu Austrálie či Nový Zéland se dlouhodobě těší mimořádně vysokému bezpečnostnímu standardu právě díky odlehlosti a vzdálenosti hrozeb. ČR či SR se nacházejí v samém centru Evropy, přes naše území se v minulých staletích proti vůli tehdejších obyvatel přehnala řada ničivých válek mezi velkými evropskými státy.

Otázkami bezpečnosti se trvale zabývají všechny teorie mezinárodních vztahů, z nichž nejvýznamnější jsou realismus a neorealismus, liberalismus a neoliberalismus, sociologicky laděný konstruktivismus a neomarxistická kritická teorie. Každá

z těchto teorií otevírá určité otázky a dává na ně vlastní odpovědi. Žádná však podle Eichlera není dokonalá a nemá univerzální platnost.

Bezpečnostní hrozbou může být projev, gesto, opatření nebo čin, který odráží schopnost nebo dokonce záměr někomu způsobit škody. Hrozby mohou být záměrné, nebo nezáměrné. Mezi záměrné patří například agrese, teroristické útoky, ekonomické sankce, narušení dopravy strategických surovin a zdrojů energie, národnostní útlak. Nezáměrné hrozby mají podobu hospodářských krizí, přírodních katastrof, propukání epidemií či pandemií.

Nejnáléhavější a nejméně vážnější hrozbou současnosti se podle Eichlera stal terorismus spojený se šířením zbraní hromadného ničení. Jde o záměrnou, přímou, naléhavou hrozbu politického a vojenského charakteru, jejímiž původci jsou fanatičtí odpůrci Západu a nacionalistické režimy, které si chtějí zajistit své politické cíle a tím pádem co nejdéle setrvat na nejvyšších mocenských postech.

Dějiny lidstva jsou nekonečným sledem vojenských výbojů, agresí, anexí území a delších či kratších vojenských okupací. Mezníkem se stalo založení NATO v roce 1949, kdy agrese proti členskému státu představuje neúnosné riziko nikoli pro spojenecké státy, ale především pro případného agresora, protože by jej stihla odvěta mnohem silnější než jeho úder.

Pozoruhodný je názor Eichlera, že je aktuální riziko zaostávání za armádami NATO v oblasti bojové přípravy. Autor dokonce uvádí, že existuje riziko nedostatečné připravenosti české armády k obraně vlastního území, a to zejména v důsledku dlouhodobého přeceňování významu akcí v zahraničí a podceňování možnosti přímého vojenského ohrožení územní celistvosti státu.

Válka je podle Eichlera jedním z průvodních jevů lidských dějin. Mnohokrát v dějinách válka znamenala nejkratší cestu a nejúčinnější způsob k prosazení cílů států. V každé se ničí hmotné statky, kulturní památky a o život přichází mnoho lidí na frontách i v týlu. Za válku označuje Eichler ozbrojený zápas, při kterém je přímo na bojištích během jednoho roku zabito nejméně tisíc lidí. Pokud je jich méně, užívá pojmu ozbrojeného konfliktu.

Základní příčinou válek jsou neustálé střety zájmů v mezinárodní a stále častěji i ve vnitřní politice států. Proto téměř všechny státy světa nepřetržitě zlepšují schopnosti ozbrojeným konfliktům či válkám zabránit, zejména pomocí diplomacie a uzavírání aliancí, nebo aby v nich obstály v případě, že už je nelze odvrátit. Války ve 20. století propukaly sice méně často než v minulosti, ale byly ničivější, zejména pro civilisty.

Na počátku 20. století tvořili civilisté 15 % obětí válek. Ve druhé světové válce to bylo již 50 % a na přelomu 20. a 21. století to je 85-90 %. Války současného světa se vyznačují záměrným zabíjením a terorizováním civilního obyvatelstva. Hlavními oběťmi jsou ženy, děti, staří nebo slabí a nemohoucí lidé. Represe se zaměřují rovněž proti lidem, kteří jsou považováni za příliš loajální k nepřítelům – ústředním vládám konkrétních států, jejich zahraničním spojencům, Západu.

Ve 20. století dominovaly střety států a koalic vyznávajících srovnatelné zásady vedení boje. Šlo o přímé, útočné strategie vedené s cílem co nejvíce oslabit

protivníka. Počátek 21. století se nesl ve znamení střetu zcela rozdílných strategických kultur. Na jedné straně se prosazují relativně krátké operace se zcela jasným výsledkem, který potvrzuje náskok bohatých zemí, především USA. Na druhé straně se ale objevují asymetrické války a teroristické úder. Projevuje se paradox vojenské moci, kdy samotná vojenská převaha nestačí.

Pro vyřešení globálních rozporů je podle Eichlera nutné hledat účinnou politickou strategii. Ještě na počátku 90. let 20. století nebyl terorismus považován za hrozbu. Hovořilo se o něm spíše jako o riziku. Tento náhled se začal měnit až v letech 1995 – 2000, když přišly první teroristické útoky s desítkami mrtvých, stovkami zraněných lidí a velkými materiálními škodami. A mezníkem zcela zásadního významu se staly teroristické útoky z 11. září 2001.

Zatímco válku chápe Eichler jako přímé násilí mezi státními činiteli, teroristické skupiny uplatňují naproti tomu nepřímou strategii. Vyhýbají se čelnímu souboji, napadají zákeřně a nečekaně. Zasahují společnost na těch nejcitlivějších a nejzranitelnějších bodech. Tak dosahují něčeho, co je v klasické válce téměř nemožné – obcházejí nejsilnější prvky obrany své oběti.

Eichler pečlivě odlišuje terorismus od národně osvobozenického boje. Je-li atentát spáchán v době míru a jeho obětí je demokraticky zvolený politik, jde o terorismus. Pokud k němu dojde v době války a obětí je představitel okupační moci, jde o odboj. Jako příklad slouží atentát na Heydricha v roce 1942. Heydrich měl generálskou uniformu, byl autorem genocidní koncepce konečného řešení české otázky. Jeho zabití tedy nebylo aktem terorismu, bylo odbojem proti okupační moci.

O tragičnosti slepého zabíjení nejmýlněji vypovídá osud několika mladých Španělů, kteří protestovali proti účasti své země ve válce v Iráku, ale nakonec zahynuli v zasažených vagonech příměstských vlaků. Teroristé téměř nikdy neznají totožnost lidí, na které chystají smrtelné léčky. Jejich osudy je vlastně nezajímají. Tito lidé jsou prostě v nesprávnou chvíli na nesprávném místě.

USA se dnes cítí dostatečně velké, silné a izolované, aby podnikaly samostatné akce. Ale vzhledem k transnacionálnímu charakteru současného terorismu je čistě národní strategie neúčinná, a tak USA jsou nuceny oživit liberální přístup a postupně přijmout, že řešením není rozmístování vojska, ale, naopak, důraz na posílení práva. USA by podle Eichlera měly více spolupracovat s ostatními spojenci.

Eichler odlišuje válku proti terorismu a boj a kampaň proti němu. Oba přístupy se mohou dobře doplňovat, ale zároveň mezi nimi jsou výrazné rozdíly. Válka proti terorismu byla dokonale naplánována, řízena a provedena a skončila ohromujícím vítězstvím. Přesto je ze strategického hlediska hrubou chybou, protože otevřela druhou frontu boje s globálním terorismem.

V Iráku a Afghánistánu se rozhořela vleklá asymetrická válka. Vojáci USA ani jejich spojenci, zejména Evropané, na takové asymetrické války nejsou připraveni. I když mají lepší výzbroj a výstroj, nemají tak silnou motivaci jako islámští

radikálové, nemají v zemích zásahu tak spolehlivé zázemí. Válka proti terorismu, zejména pak válka v Iráku, vyvolala i vzestup terorismu na severní polokouli.

Eichler souhlasí s Francisem Fukuyamou, že USA se nestaly terčem útoků proto, že by muslimové nenáviděli hodnoty, myšlenky a životní styl Západu. Západ je nenáviděn ne proto, jaký je, ale především pro to, co dělá, pro lhostejnost ve vztahu k Palestincům, pro pokryteckou podporu diktátorů v muslimských zemích či pro okupaci Iráku. Terorismus je podle Eichlera hrozbou vyvolanou a podmíněnou chováním USA v době globalizace.

Autor upřednostňuje boj proti terorismu jako dlouhodobé působení, které upřednostňuje nevojenské prostředky, zejména pak diplomatické a ekonomické. Zaměřuje se na postižení kořenů a příčin soudobého globálního terorismu. Důraz klade na preventivní působení, na odstraňování negativních jevů, jimiž teroristé zdůvodňují své útoky a tím získávají sympatie, nebo dokonce podporu muslimů žijících v politické i hospodářské bídě a zakoušejících pocity křivdy a ponížení.

Pokud jde o čistě vojenskou a technickou stránku, není pro Západ a zejména pro USA problémem naplánovat a úspěšně uskutečnit konvenční válku na kterémkoli místě dnešního světa. USA a jejich nejbližší spojenci mají dostatečně silné pozemní vojsko, vojenské letectvo, vojenské námořnictvo, námořní pěchotu, speciální síly a další nezbytné druhy vojska. Mají náskok při ovládnání nejmodernějších technologií.

Na druhé straně se v Iráku ukázalo, že existuje i odvrácená stránka vojenského úspěchu. Pokud válka není ani legální, ani legitimní, může se stát velmi kontroverzní a může velmi vážně poškodit mezinárodní pověst vlády, která ji rozpoutala. Může probíhat asymetrická válka a spolu s ní i teroristické úder daleko od bojiště. Po jednoznačném vojenském vítězství může následovat prohraný mír.

Marek Loužek